

**BIOLOGIYANI O'QITISHDA BIOLOGIK EKSKURSIYALARNI TASHKIL
ETISHNING AHAMIYATI****Davronova Marfuza A'zamjonovna***biologiya fani oqituvchisi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada biologiyani o'qitishda biologik ekskursiyalarni tashkil etishning ahamiyati muhokama etilib, biologiyani o'qitishda ekskursiyalarni tashkil etishning maqsad va vazifalari, olimlarning fikrlari, natijalar tahlil etilib, keltirib o'tilgan. Bundan tashqari ekskursiyaga tayyorgarlik jarayonida o'qituvchi ekskursiya rejasini tuzishi va uning borishi haqida xulosalar berilgan.*

Kalit so'zlar: *biologiya, ekskursiya, mustaqil bilim, tabiat, ekologiya, jamoaviy, tashqi muloqot*

KIRISH

Bizga ayonki, hayot - bu uning biosferasidan iborat bo'lgan, yerning tashqi qobig'ida yuzaga keladigan tabiiy jarayonlarning eng kuchli regulyatoridir. Insoniyat yashar ekan, insonlarning barcha hayoti va faoliyati biosferada amalga oshadi. Mashhur olim, V.I. Vemadskiy ta'kidlashicha, "Hayot eng kuchli tabiiy elementlar bilan yakuniy oqibatlar bilan taqqoslanadigan eng kuchli geologik kuch.

U hamma narsaning manbai, mavjud turlar resurslar. Hatto, biosfera orqali quyosh energiyasini olamiz. Shuning uchun tirik mavjudotlarni tashkil etish va faoliyati asoslari, ularning yerdagi roli haqidagi bilimlar sayyora iqtisodiyotini vakolatli boshqarishning zarur elementi hisoblanadi.

Bugungi kunda oliy va o'rta umumiy ta'lim muassasalarida ta'lim berilar ekan, nazariy, amaliy, ijodiy bilim berish o'z o'rnida katta ahamiyat kasb etadi. Ya'ni nazariy olgan bilimni amaliyot bilan bog'liq holda olib borilishi, kasbiy tajriba va ko'nikmalarini hosil qilishi kelajakda malakali mutaxassis bo'lishiga omil bo'lib xizmat qiladi. Va shuningdek, fan doirasida ushbu fanga bo'lgan qiziqishni oshiradi.

Biologiya fanini o'qitish faqat o'qituvchining talabalar bilan ishlashi har qanday shaklda biologik tushunchalarni, dialektik-materialistik dunyoqarashni, fikrlash va mustaqil amaliy ish qobiliyatlarini birlashtirgan holda o'qitish va tarbiya berishning maqsadga muvofiq tizimidir.

Maktabda o'quvchilarni o'qitish va tarbiyalash o'quv ishlarini tashkil etishning muayyan shakllarida amalga oshiriladi.

Hozirgi vaqtda metodika va maktab amaliyotida biologiya bo'yicha talabalar bilan o'quv ishlarini tashkil etishning shakllari tizimi qabul qilingan: darslar va tegishli majburiy ekskursiyalar, uy vazifasi, sinfdan tashqari majburiy ish (yovvoyi hayotning bir burchagida, o'quv va tajriba maydonchasida va tabiatda) va ixtiyoriy. sinfdan tashqari ishlar (individual, klub, jamoaviy va ommaviy).

Uslubiy jihatdan to'g'ri uyushgan, jamoaviy jarayon ta'limning barcha shakllarini o'qitish asosiy shakli - dars bilan o'zaro bog'liq bo'lib, biologik tushunchalar, dunyoqarash, fikrlash va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi va qiziqishni kengaytiradi.

Ekskursiya atamasiga to'xtalar ekanmiz, lotinchdan Excursio - yurish, sayohat - masalan: muzeyga, diqqatga sazovor joyga, ko'rgazma, korxonalar va boshqalarga jamoaviy tashrif; ta'lim, ilmiy, sport yoki ko'ngil ochish maqsadida sayohat, yurish ma'nosini ifodalaydi.

Binobarin, ta'lim ekskursiyasi - bu o'quvchilar tomonidan haqiqatning turli xil narsalari va hodisalarini kuzatish va o'rganish maqsadida ishlab chiqarish, tabiat, muzey sharoitida tarbiyaviy dars hisoblanadi. Shuning uchun darsning xarakterli xususiyati bo'lmish, obyektlarni o'rganish talabalarning harakati, ularning mushak kuchlari bilan bog'liq.

Ekskursiya qisqacha qilib aytganda, mustaqil o'quv shakli bo'lib, o'quv ishlari tizimining muhim qismidir zamonaviy maktab va har tomonlama rivojlangan shaxsni shakllantirishga katta hissa qo'shadi.

Fan doirasida ekskursiyalarni tashkil etishning vazifalari quyidagichadir:

- talabalarning bilimlarini boyitish (to'g'ridan-to'g'ri idrok qilish, vizual tasvirlar va faktlarni to'plash asosida);
- nazariya va amaliyot o'rtasida, hayot hodisalari va jarayonlari bilan aloqalarni o'rnatish;
- tabiatni sevish va asrash;
- o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini, mustaqilligini, o'quv ishida uyushqoqligini, kollektivizm va o'zaro yordam hissini rivojlantirish;
- estetik hissiyotlarni boyitish;
- kuzatish, xotira, fikrlash, hissiyotlarni rivojlantirish; kognitiv va amaliy faoliyatni kuchaytirish;
- o'rganishga ijobiy munosabatni tarbiyalash.

Boyle, A., Maguire, S., Martin, A., Milsom fikricha, dala mashg'ulotlari va ekskursiyalar, talabalar va o'qituvchilar tomonidan ko'pincha tanqidiy o'rganiladigan tajribalar bo'lib, xarajatlarga nisbatan qaramay eng yaxshi pedagogik yondashuv hisoblanadi.

Biolog olimlar King va Ginnlar(2015) o'rta maktab o'quvchilarining ekskursiya tajribasida bilish qanchalik muhimligini ko'rsatdi. Mualliflarning ta'kidlashicha, o'quvchilarning kontekstdan foydalanishi ularga ilmiy tushunchalar bilan shug'ullanishga yordam beradi va o'qituvchilarga ilmiy darajadagi pedagogikani yuksaltirishga va osonlashtirishda yordam beradi.

Ekskursiya mobaynida talabalar bilimlarni yangi holatga o'tkazadilar, bilim muammolarini hal qilishning yangi usullarini kashf etadilar. Masalan, hududning geologik tuzilishini o'rganish uchun ekskursiyalarda maktab o'quvchilari kichik

jarlikdan toshning o'ralgan qismini topadilar. Talabalar suv va prokat toshni silliq qilishini biladilar. Uning sirtini qayta ishlash darajasi bo'yicha toshning paydo bo'lgan joyidan chiqindilarning yo'lini aniqlash va shu joyni topish mumkin.

Shuningdek, ekskursiya, o'quvchilarni o'rganilayotgan obyekt ya'ni joy bilan yuzma-yuz qo'yib, birinchidan, og'zaki tasvirlarni aks ettiradi, ikkinchidan, o'quvchi maktabning barcha turdagi ko'rgazmali qurollari ta'sirida shakllangan sxematik tasvirlarni narsalarning o'zi tasvirlari bilan almashtiradi; uchinchidan, bu talabani ongini bilimlarni boshqa reja asosida qayta ishlashga majbur qiladi, chunki ekskursiya paytida ob'ektlar va hodisalar onga biron bir ilmiy tizimning bo'g'inlari sifatida emas, balki ularning tabiiy sharoitida, u yoki bu turdagi "hamjamiyat" elementlari sifatida ko'rinadi. Bu o'quvchiga hayotdagi narsalar va hodisalar o'rtasidagi haqiqiy munosabatni to'g'ri vizual tarzda aks ettiradi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Bilim oluvchi o'quvchi yoki talabalar tomonidan o'zlashtirilgan bilimlarni konkretlashtirish bilan doimiy ravishda chambarchas bog'liq holda, ularning ongida yana bir ish - ob'ektlar va hodisalarni bevosita kuzatish asosida maksimal aniqlik bilan yangi bilimlar tahlil qilinadi. Ekskursiyaning maqsadi, bu oson yurish emas, talabalar undan ozmi-ko'pmi muntazam ravishda olingan tizimli bilimlarning bir qismi bilan qaytishlari kerak. Bir necha ekskursiyalar natijasida ular maktabda keyingi o'rganish natijasida mustahkamlanib, keyingi ekskursiyalar bilan yangilanib, juda muhim bilimlar kapitalini shakllantirishlari zarur.

Ekskursiyada qatnashgan bilim oluvchi birdaniga odatdagi muhitni o'zgartiradi, ya'ni ekskursiya uni toza havoga olib chiqadi, jismoniy kuch talab qiladi va kuch beradi va o'rganuvchining odatiy ruhiy muhitini o'zgartiradi. Tartib-intizom boshqa shaklga ega bo'ladi, ekskursiya davomida uning qiziqishlari o'rtoqlar va kattalarning manfaatlari bilan maktabga qaraganda tez-tez va xilma-xil to'qnashadi, nihoyat, yurishning o'zi odatdagi kundalik maqsadlaridan farqlanadi.

Biologiyani o'qitishda biologik ekskursiyalarni tashkil etishning ahamiyatini tajribada 22-maktab o'quvchilari biologiya fanini o'qitishda tahlil qilib ko'rdik va quyidagi natijalar va vazifalarni kuzatdik. O'quvchining irodasini tarbiyalashda ekskursiyalar juda muhim pedagogik yondashuv. Ular quyidagi vazifalarni muvaffaqiyatli bajardilar:

- 1) o'quvchida o'z diqqat e'tiborini jamlash qobiliyati rivojlandi;
- 2) o'quvchi katta mas'uliyatni o'z zimmasiga oldi va berilgan muammoni diqqat bilan o'rgandi;
- 3) o'quvchi o'zini tutishni o'rgandi va fan sohasidagi o'z tashabbusini rivojlantirdi: ya'ni u dadilroq, topqirroq bo'lib, natijada u faol tashabbuskorlik qobiliyatini va mustaqil umumiy rivojlanishida namoyon bo'ladigan shaxsiyatning yanada qizg'inligini rivojlantirdi.

Ekskursiyalarning o'ziga xos xususiyati - bu tabiiy jamoalarning bir qismi bo'lgan tirik obyektlarni faol bilish imkoniyatidir. Darslarda olingan yovvoyi tabiat obyektlari haqidagi bilimlar ekskursiya davomida kengaytiriladi va chuqurlashadi. Relyefda harakat qilish, tabiatdagi murakkab bog'lanishlarni aniqlash, shuningdek tabiatdagi mavsumiy o'zgarishlarni o'rganish ko'nikmalarini shakllantirish uchun sharoitlar yaratilgan. Maktab o'quvchilari o'qituvchining topshirig'iga binoan

tabiatdagi narsalarni topishni, tabiat hodisalarini tahlil qilishni, taqqoslashni, qiyoslashni o'rganadilar, tabiatshunoslik ishlarida ko'nikmalarga ega bo'lishadi, tabiatni elementar ilmiy tadqiq qilish ko'nikmalariga ega bo'ladilar.

Ekskursiya ta'limiy ahamiyatga ega bo'lishidan tashqari, katta ta'lim salohiyatiga ega. Ularda go'zallik hissi, mas'uliyatli munosabat va tabiatga, o'z vataniga bo'lgan muhabbat rivojlanadi. Ekskursiyalar ekskursiya ta'limni hayot bilan bog'lashda muhim rol o'ynaydi.

Ekskursiyalar individual biologiya kurslarining ta'lim mazmunini hisobga olgan holda botanika, zoologik, umumiy biologik, ekologik va murakkab bo'lishi mumkin. Ekskursiyalarni rejalashtirishda o'qituvchi mahalliy tabiiy ob'ektlar va sharoitlarni hisobga oladi. Ekskursiyalar maktabning o'quv va tajriba maydonchasi atrofida, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishiga, ilmiy-tadqiqot institutiga, botanika bog'iga, istirohat bog'iga va boshqalarga uyushtirilishi mumkin.

O'quv kurslari mavzularidagi joylashuv bo'yicha ekskursiyalar quyidagilarga bo'linadi. Talabalarni qiziqtirgan savollar, kuzatuvlar va to'plangan materiallar bilan qiziqtirishga qaratilgan, odatda kuzda o'tkaziladigan dars yoki mavzu bo'yicha kirish.

Ekskursiyaning muvaffaqiyati o'qituvchi va o'quvchilarning tayyorgarligiga bog'liq. O'qituvchiga noma'lum bo'lgan joyda ekskursiya o'tkazilmaydi. O'qituvchi oldindan rejalashtirilgan joyda ekskursiya o'tishi kerak.

Ekskursiyaga tayyorgarlik jarayonida o'qituvchi ekskursiya rejasini va uning borishi haqida xulosa tuzadi. Ular quyidagilarni belgilaydilar:

- 1) Ekskursiya mavzusi, uning maqsadi va vazifalari.
- 2) Ekskursiya yo'li. Ekskursiya joyi maktab o'quvchilari uchun yo'nalish emas. Va mantiqan bog'liq bo'lgan "diqqat obyektlari", tabiiy obyektlar va hodisalarni kuzatish va o'rganish uchun to'xtaydi.
- 4) ekskursiya uchun jihozlar: o'qituvchilar uchun zarur bo'lgan jihozlar, maktab o'quvchilarining mustaqil ishi va tabiiy materiallar yig'ish uchun; ekskursiya paytida bolalarning individual yoki guruhiiy faoliyati uchun topshiriqlar berilgan oldindan tayyorlangan kartalar.
- 5) Ekskursiya mavzusi bo'yicha kirish suhbat va topshiriqlar berish (5 - 7 daqiqa).
- 6) Topshiriqlar bo'yicha mustaqil ish (20 min).
- 7) topshiriqlar bo'yicha hisobotlar, kuzatuvlarni muhokama qilish va ekskursiya mavzusi bo'yicha yig'ilgan faktik materiallar, ularni umumlashtirish (10-15 min).
- 8) Ekskursiya mavzusidagi yakuniy suhbat (3 - 5 min).

9) Hududni tekshirish va uni tartibga solish.

10) Ekskursiya bo'yicha umumiy xulosa (tabiatda).

11) Ekskursiya davomida to'plangan materialni talabalar tomonidan (sinfda, uyda) qayta ishlash va ma'ruza, xabar tayyorlash.

Har bir ekskursiyada ishlash tartibi quyidagicha: a) o'qituvchining kirish suhbat; b) asosiy qism; v) talabalarning topshiriqlarni bajarishi; d) yakuniy suhbat.

Kirish suhbat odatda sinfda o'tkaziladi. Suhbatda o'qituvchi ekskursiyaning mavzusi, maqsadi, mazmuni va rejasini aytib beradi, ekskursiyani o'tkazish qoidalari esga olinadi, mustaqil ish uchun topshiriq beriladi, jihozlar tarqatiladi.

Xulosa qilar ekanmiz, biologiyani o'qitishda biologik ekskursiyalarni tashkil etish biologiya o'qitish shakllari tizimida muhim rol o'ynaydi. Biologiya jarayoniga ekskursiyalarni kiritish muhim o'quv, rivojlantirish va tarbiyalash vazifalarini hal qiladi: tashqi aloqalar to'g'risida to'g'ri fikrlarni shakllantirish ichki tuzilish umuman organizm va organlar, fiziologik jarayonlar to'g'risidagi g'oyalarni rivojlantirish, taqqoslash, umumiylikni topish qobiliyatini rivojlantirish, material bo'yicha jamoaviy ish qobiliyatlarini rivojlantirish, bilimga qiziqishni rivojlantirish, talabalarning kasbiy yo'nalishlarini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Maktabdagi biologik eksperiment / Binas A.V., Mash RD, Nikishov A.I. va boshqalar - M.: Ta'lim, 1990. - 192 p.

2. Verzilin M.M., Korsunskaya V.M. Umumiy metodologiya biologiyani o'qitish. - M.: Ta'lim, 1980. - 352s.

3. Zverev I.D., Myagkova A.N., Brunovt E.P. Biologlarni o'qitish jarayonida o'quvchilarni tarbiyalash. - M.: Ta'lim. 1984 yil.

4. Kalinova G.S. Myagkova A.Ya. Biologiyani o'qitish metodikasi: 6-7 sinf (O'simliklar). - M.: Ta'lim, 1991. - 191 p.

5. Nikishov A.I., Mokaeva Z.A., Orlovskaya E.V. Biologiyadan sinfdan tashqari ishlar. - M.: Ta'lim, 1980 yil.

6. Tarasov A.I. Tabiatga ekologik va botanika ekskursiyalari. - Surgut: Shimoliy uy, 1995. - 88 p.

7. Traitak D.I. Biologiya fanidan sinfdan tashqari ish qanday qiziqarli bo'ladi. - M.: Ta'lim, 1979. - 87 p.